

3 января 1992 года «Об административно-территориальном делении города Москвы», Указа Президента Российской Федерации от 12 января 1992 года «Об обеспечении ускоренной приватизации и муниципальной собственности в г. Москва», статьи 10 Закона Российской Федерации от 5 марта 1992 года «О краевом, областном Совете народных депутатов и краевой, областной администрации» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ARB;n=4389>. **25.** *Лазнюк Н.В.* Нормативно-правовые акты Министерства внутренних дел Украины (теоретичні питання): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – С. 152. **26.** *Закон Республики Беларусь* «О нормативных правовых актах Республики Беларусь» от 10.01.2000 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.antiradar.by/smf/index.php?topic=543.0>. **27.** *Закон Республики Казахстан* «О нормативных правовых актах» от 24.03.1998 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=00121&ogl=all>. **28.** *Указ Президента Украины* «Про Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України» (пункти 3, 4) від 15 листопада 2006 року № 970 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/970/2006>. **29.** *Указ Президента Украины* «Про Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України» від 15 листопада 2006 року № 970 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/970/2006>

УДК 329 (477)

Л. В. ГАПОНЕНКО

МІСЦЕ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Проаналізовано явище політичного плюралізму, його позитивні та негативні риси, розглянуто еволюцію поняття «політична партія», досліджено зміст конституційного права громадян на свободу об'єднання в політичні партії.

Зроблено такі висновки: партії повинні активно працювати не лише в передвиборчий період, а й увесь час; партії мають звітувати перед громадянами за свої зобов'язання, нести відповідальність за порушення законодавства; слід запровадити інститут контролю за функціонуванням та фінансуванням партій.

Ключові слова: політичний плюралізм, політична партія, право на об'єднання в політичні партії.

Гапоненко Л. В. Место политических партий в политической системе Украины

Проанализировано явление «политического плюрализма», его позитивные и негативные черты, рассмотрена эволюция понятия «политическая партия», исследовано содержание конституционного права граждан на свободу объединения в политические партии.

Сделаны следующие выводы: партии должны активно работать не только в предвыборный период, но и все время; партии должны отчетливо перед гражданами за свои обязательства, нести ответственность за нарушения законодательства; необходимо ввести институт контроля за функционированием и финансированием партий.

Ключевые слова: политический плюрализм, политическая партия, право на объединение в политические партии.

© ГАПОНЕНКО Людмила Віталіївна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Національного університету державної податкової служби України

Gaponenko L. V. Place of political parties in the political system of Ukraine

In the article analyzes the phenomenon of political pluralism, its positive and negative features, coincide the evolution of the concept of «political party», research the content of the constitutional right to freedom in political parties.

As a result the author made the following conclusions: the party must actively work not only in the pre-election period, but all the time, parties should be accountable to the citizens for its commitment, to be responsible for violations of the law, the need to introduce the institution of control over the operation and financing of political parties.

Key words: *political pluralism, political party, the right to form political parties.*

Демократичний напрям розбудови правової держави залишається актуальним для України і вимагає наявності в складі її політичної системи такого інституту, як політичні партії. Важливе значення для реалізації свободи політичних партій має принцип політичного плюралізму. Він полягає у конституційному визнанні вільного існування різних політичних ідеологій, інституційним оформленням яких у сучасному світі є політичні партії. Відповідно до цього принципу кожна політична партія може розвивати та пропагувати певну систему поглядів, ідей і цінностей, відображених у її програмі. Цей принцип, що визнає та забезпечує ідеологічну незалежність політичних партій, врахований законодавством усіх демократичних країн¹. Актуальною проблемою, яку мають вирішити політичні партії як основні суб'єкти державотворення, є максимально можливе сприяння побудові громадянського суспільства. Українська багатопартійність – явище складне та неоднозначне. Проблеми розвитку політичних партій відтворюють загальносвітові та національні тенденції. Принцип політичного плюралізму в Україні відображено в Конституції України та Законі України «Про політичні партії в Україні».

Термін «партія», як і уявлення про місце та роль цього об'єднання, протягом свого розвитку мали різне значення залежно від конкретних історичних епох і країн. Але майже завжди партія ототожнювалася з обстоюванням певних інтересів (однієї особи, групи осіб, частини суспільства), які вона намагалася реалізувати шляхом впливу на владу в державі чи її здобуття. Існування в Україні політичних партій – результат об'єктивного розвитку, демократизації суспільного життя. Сучасний конституційно-правовий розвиток держави характеризується процесом правової інституціоналізації політичних партій, законодавчим посиленням їх ролі у формуванні та здійсненні державної влади, визнанням партій необхідним інститутом для функціонування всього державного механізму².

В Україні становлення партій і держави проходило в той самий час, що наклало свій відбиток на становлення політичної системи. Партії і партійні системи відіграють велику роль у створенні та зберіганні політичної культури і структури, що характеризує політичну систему як ціле³.

Політичні партії є інститутом політичної системи, що мають на меті впливати на всі інші елементи суспільства через участь у владі, вони формують владу і визначають устрій держави завдяки мандату, одержаному від народу. Політичні партії покликані бути посередниками між владою і народом, брати на себе моральну відповідальність за стан справ у суспільстві та державі. Політичні партії, по суті, є інституційною формою політичного плюралізму і забезпечують демократичність державного розвитку.

За відсутності політичних партій посилюється загроза виникнення авторитарного режиму. Демократія забезпечується участю партій у виборах, позаяк на багатопартійних виборах зіштовхуються не амбіції особистостей, а інтереси

суспільних груп. Партії нині є невід'ємною частиною всієї демократичної системи, особливо парламентської демократії, оскільки парламентська робота здійснюється переважно через партії. Розвиток демократичних інституцій, зокрема посилення ролі політичних партій у політичній системі, висуває нові вимоги до механізмів політичної відповідальності та підвищення рівня політичної культури учасників політичного процесу загалом⁴.

Політичні партії – один із базових інститутів сучасного суспільства, без якого неможливе існування представницької демократії. Відіграючи роль посередника між громадянським суспільством і державою, політичні партії становлять частину механізму саморегуляції суспільства. Політичні партії не тільки виражають інтереси певних соціальних груп, а й активно формують ці інтереси. Громадянське суспільство народжується та розвивається там, де створюються, мають можливість конкурувати і боротися законними методами за владу різні політичні партії. Надання державою політичним партіям умов для законної діяльності та легальних можливостей для реалізації їх цілей, відкриття їм шляху до органів державної влади через участь у виборчому процесі закономірно тягне за собою утворення багатопартійної системи. До проблеми дослідження виникнення політичних партій, їх розвитку та правового регулювання зверталось багато вчених. Зокрема, можемо назвати провідних вітчизняних вчених, які всебічно аналізують проблему місця політичних партій у побудові громадянського суспільства. Серед них В. Мейтус, Ю. Шведа, М. Примуш, С. Бабій, В. Базів, В. Ковтун, Е. Пуфлер, Ю. Шаргородський та ін.

Вітчизняні дослідники політичних процесів пропонують різні визначення політичних партій. Так, Д. Лук'янов убачає в партії спеціалізований інститут громадянського суспільства, покликаний формувати первинну політику, реалізовувати її на державному рівні й контролювати її здійснення. М. Обушний робить наголос на особливій ролі партій у державному управлінні як організації, що переслідує певні політичні цілі й виступає посередником між громадськістю та органами державної влади. С. Рябов разом з іншими авторами політологічного енциклопедичного словника трактує партію як добровільне об'єднання людей, які прагнуть домогтися реалізації ідей, які вони поділяють, задоволення спільних інтересів; організовану певним чином частину якоїсь соціальної верстви, класу, покликану висловлювати й захищати інтереси цієї спільноти, домагатися їх дотримання й виконання, бути її політичним голосом, уособленням окремих групових інтересів⁵.

Роль політичних партій та організацій у ході демократизації поставоритарних країн полягає в активізації широких верств населення в різних формах політичної участі, кооперуванні громадян у добровільні об'єднання, різного роду колективи, у встановленні формальних правил унормування політичної діяльності соціальних груп та індивідів. Успішність процесу демократизації безпосередньо залежить від адаптованості громадян до нової політичної системи, встановлення нового стійкого взаємозв'язку людини і політичної влади на основі раціонального ставлення до політичних інститутів і структур демократичного політичного режиму. Соціальна солідарність щодо демократичних процедур і норм соціально-політичного порядку встановлюється в результаті взаємодії різних груп та індивідів у політиці⁶.

Закон України «Про політичні партії в Україні» так визначає політичну партію: політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єд-

нання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах (ст. 2). У зв'язку з цим варто систематизувати кілька ознак, поєднання яких позиціонує політичну партію в тих чи інших правових системах. Більшою чи меншою мірою базовими критеріями політичної партії є: участь у політичному процесі; діяльність, спрямована на завоювання та здійснення державної влади; наявність політичної програми, в якій відображено погляди партії на устрій суспільства та держави, засоби, за допомогою яких партія хоче реалізувати свою програму; постійна формалізована організаційна основа⁷.

М.В. Примуш виділяє такі ознаки політичних партій, які відрізняють їх від інших суспільних об'єднань: наявність професійного апарату, що забезпечує працездатність організації тривалий час; існування стійких місцевих організацій, які підтримують регулярні зв'язки з національним керівництвом; наявність політичної мети – завоювання і здійснення влади чи принаймні забезпечення впливу на владу; прагнення до підтримки широких кіл громадськості, рівень якої визначається на основі виборів; опора в політичній діяльності на певну ідеологію, світосприймання⁸.

Сучасна політична партія є добровільним об'єднанням громадян та засобом їх участі у формуванні та здійсненні державної влади. Завдяки цьому політичному інститутові громадяни стають суб'єктами політичного життя країни. Головне функціональне завдання політичних партій полягає в тому, щоб акумулювати суспільні інтереси і сприяти їх організованому й цілеспрямованому просуванню в процесі прийняття політичних рішень. Водночас партії є й інструментом мобілізації суспільної підтримки конкурентної боротьби за владу. Мобілізація відбувається на основі ототожнення змісту суспільних інтересів і партійних програм. Розвинута партійна система – запорука розвитку громадянського суспільства⁹.

Іншою стороною цього питання є право громадян на об'єднання в політичні партії. Проблема змісту конституційного права на свободу об'єднання громадян України в політичні партії має важливе теоретичне і практичне значення. Об'єднуючись у політичні партії, громадяни України можуть обмежувати державну владу, створювати собі правовий простір для вільного розвитку особистості. Реалізація цього конституційного права виконує одне з важливих практичних завдань участі громадян в управлінні державними та громадськими справами¹⁰.

Ознакою поняття змісту конституційного політичного права на свободу об'єднання в політичні партії є формування та вираження політичної волі. Конституція України закріплює право громадян на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав та свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (ч. 1 ст. 36 Конституції України).

Зміст конституційного права на свободу об'єднання в політичні партії – це закріплені міжнародними та конституційними нормами й деталізовані законодавством політичні можливості громадян України як уповноважених суб'єктів щодо формування та вираження політичної волі, користування таким соціальним благом і звернення до вповноважених суб'єктів за поновленням права на свободу об'єднання в політичні партії та відшкодуванням шкоди. Зміст конституційного

права на свободу об'єднання в політичні партії складається з таких елементів: можливість уповноваженого суб'єкта діяти в напрямках ініціювання створення політичних партій, брати участь у створенні політичних партій, участь у діяльності політичних партій, вступ до політичних партій і вихід з них за власним бажанням; можливість уповноваженого суб'єкта вимагати від зобов'язаного суб'єкта не забороняти без законних підстав утворення й діяльність політичних партій, не обмежувати право вступу в політичну партію чи виходу з неї, забезпечити реалізацію конституційного права на свободу об'єднання в політичні партії; можливість уповноваженого суб'єкта користуватися соціальним благом свободи об'єднання в політичні партії; можливість уповноваженого суб'єкта у випадках порушення конституційного права на свободу об'єднання в політичні партії звертатися за їх захистом до компетентних суб'єктів¹¹.

Як показує проведене дослідження, для ефективного розвитку і функціонування багатопартійної системи необхідні принаймні три неодмінні умови. По-перше, наявність компактної групи порівняно стійких і впливових політичних партій-лідерів, які становлять кістяк системи й постійно взаємодіють між собою та державними структурами за приводу здійснення влади. По-друге, наявність вироблених у ході цієї взаємодії писаних і неписаних юридичних та заснованих на традиції правил політичної діяльності, що дають кожній з партій змогу представляти і захищати конкретні суспільні інтереси і водночас забезпечувати політичну й соціально-економічну стабільність усього суспільства, і, по-третє, наявність певної політичної основи толерантної міжпартійної взаємодії на базі принципового консенсусу щодо фундаментальних суспільних цінностей, насамперед таких, які стосуються форм власності, державного устрою, типу політичної влади, прав людини тощо. Саме це становить першочергові завдання розвитку та становлення сучасних політичних партій¹².

Отже, багатопартійність в Україні існує, проте через велику кількість партій вона слабо структурована. В результаті досить важко розмірковувати про оптимальне число партій. Свідченням зміцнення української багатопартійності буде не лише усталена кількість політичних партій, а й посилення їх міжпартійних взаємодій та взаємовпливів. Ефективність демократичних процесів, а відтак і партійної розбудови залежить від довіри до партій як представників інтересів громадян. Водночас довіра до політичних партій зміцнюватиме зв'язки між ними та громадянами і у такий спосіб вирішуватиметься проблема легітимності партій.

Це видається можливим за умов вирішення певних проблем, пов'язаних з якісним розвитком багатопартійності.

Для побудови ефективної партійної системи слід:

- налагодити контакти партій між собою, державою та громадянами;
- вести боротьбу за владу чесними методами (виключити так званий «чорний піар»);
- звітувати за взяті на себе зобов'язання перед громадянами;
- у разі порушення законодавства нести політичну відповідальність партій;
- реалізовувати програми політичних партій;
- забезпечувати прозорість функціонування партій;
- запроваджувати дієві механізми контролю за функціонуванням та фінансуванням партій;
- забезпечувати реалізацію політичного права громадян на об'єднання в політичні партії;

- проводити активну роботу партій не лише у передвиборчий період, а й увесь час їх діяльності;
- здійснювати діяльність партій у межах їх правового статусу;
- законодавчо регулювати політичний плюралізм.

Заохочуючи плюралізм політичного життя, партії стабілізували систему влади, що ґрунтувалася на стійкому представництві інтересів громадян. Отже, нині партії є тим інститутом влади, без якого не можуть здійснюватися вибори як основний механізм формування державності, а також легальне завоювання різними прошарками населення провідних політичних позицій.

1. *Юдин Ю.* Политические партии и право в современном государстве: Учебник. – М.: Форум – Инфра, 1998. – С.113. 2. *Адаши Л.* Теоретичні уявлення про політичні партії: історичний і методологічний аспекти // Підприємництво, господарство, право. – 2005. – № 5. – С. 139-141. 3. *Примуш М.* Партії і партійні фракції // Віче. – 2002. – № 5. – С. 22. 4. *Ісакєв К.А.* Політична партія як суб'єкт державного управління // Держава та регіони. – 2006. – № 8. – С. 31-33. 5. Там само. – С. 33. 6. *Ісхакова Н.* Особливості функціонування політичних партій в процесі демократизації сучасного суспільства // Політичний менеджмент. – 2012. – № 3. – С. 47. 7. *Кафарський В.І.* Політичні партії в Україні: конституційно-правове регулювання організації та діяльності: Монографія. – К.: Логос, 2008. – С. 30. 8. *Примуш М.В.* Політичні партії: історія та теорія: Навч. посіб. – К.: Професіонал, 2008. – С. 27. 9. *Ісхакова Н.* Цит. праця. – С. 47. 10. *Ситник Ю.М.* Зміст конституційного права громадян України на свободу об'єднання у політичні партії // Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. – 2012. – № 4. – С. 116. 11. *Меркотан К.* Перспективи розвитку української багатопартійності // Сучасна українська політика. – 2008. – № 12. – С. 113. 12. *Ісакєв К.А.* Цит. праця.

УДК 342.7

Г. Г. АБАСОВ

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Присвячено проблемам визначення конституційно-правових гарантій прав місцевого самоврядування. Проводиться порівняльно-правовий аналіз чинних конституцій зарубіжних країн і України в аспекті закріплення конституційно-правового статусу місцевого самоврядування, гарантування прав місцевого самоврядування. Конституційні гарантії виділяються як особливий вид нормативно-правових гарантій.

Ключові слова: конституційні гарантії, нормативно-правові гарантії, гарантії прав місцевого самоврядування, ознаки конституційних гарантій.

Абасов Г. Г. Проблемы определения конституционно-правовых гарантий прав местного самоуправления

Посвящена проблемам определения конституционно-правовых гарантий прав местного самоуправления. Проводится сравнительно-правовой анализ действующих конституций зарубежных стран и Украины в аспекте закрепления конституционно-

---

© **АБАСОВ Гафис Гасанович** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри загально-правових дисциплін економіко-правового факультету Національного університету «Одеська юридична академія»